

Győry Dezső, az elkallódott Messiás

Költő volt? Prózaíró? Kisebbségi géniusz? Vagy csak mindig rosszkor volt rossz helyen? A negyvenes évek végén, amikor vészterhes évek után Magyarországra költözött, majdnem öngyilkosságba menekült, mert mint költőről, nem vettek róla tudomást. Személyes szerencséjére utolsó évei a látszólagos megbecsülés jegyében teltek, háromszor is megkapta a József Attila-díjat, kötetei jelentek meg (köztük összegyűjtött verseinek is több válogatása), a 70. születésnapján mintha felfedezték volna. De igazából, a közép-európai népek összefogását hirdető gondolatait se kellett észrevenni idején, a harmincas években, se a hatvanas években nem vették komolyan. A harmincas években a fasizmus terjeszkedett Európa-szerte, míg a hatvanas években a hamis internacionalizmus. Győry Dezső 50 éve halott, s nemcsak a teste nyugszik mélyen a föld alatt a Farkasréti temetőben, hanem mindaz, amiben hitt, amiért nem egyszer kockára tette az életét. Se kiköpni, se lenyelni nem tudtuk.

Még az sem nagyon vigasztalhatja, hogy mára szinte mindenkit elfeledtünk, nemcsak őt. Mintha a múltat – ahogy a kommunisták hirdették – tényleg teljesen kitöröltük volna az emlékezetünkéből. Rimaszombatban ugyan őszönként van egy róla elnevezett rendezvénysorozat, amelyen róla egy szó sem hangzik már el régóta, s a házról, amelyben diákkorában lakott, már az emléktáblát is eltüntették új lakói. Pedig Győry volt az, aki honvéd nagyapja naplója alapján az ötvenes-hatvanas években megírta Rimaszombat regényes történetét az 1848-as szabadságharctól egészen a csehszlovák államalakulathoz való elcsatolásáig. De Győry élete maga is kész regény volt, s mekkora kár, hogy megromlott egészségi állapota miatt tervezett tetralógiájának (az *Irodalmi Szemle* 1967-ben, illetve 1968-ban öt hosszabb részletet közölt belőle) csak pár fejezete készült el, pedig talán ő lett volna hivatott arra, hogy megírja a szlovenszkói magyarság személyes történetét, hisz ha valaki, akkor ő tényleg belevetette magát a hétköznapi csatározásokba. Szerencsénkre költészete kárpótol minket némileg, hisz verseit összeolvasva megkapjuk csőstül az egész borzalmas XX. századot. Dzsentrícsaládból származott, egyik nagyapja honvédként vette ki a részét az 1848/49-es forradalmi eseményekből, míg másik nagyapja inkább vérbeli dzsentríként a családi vagyont is elmulatta. Meg is írja mindkettőjüket, utóbbiról így ír:

*Perceg a szú, zizeg a régmúlt,
nagyon szép ember volt, beszélük,
jóllakott délutáni órán,*

*ilyenkor jön s eldiskurálunk,
víg, furcsa úr a nagyapám.*

Apja, nagybátyja már értelmiségi figurák, mindketten tanárok, apja a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumban, nagybátyja Eperjesen, az evangélikus főgimnáziumban. Érdemes megemlíteni mára teljesen elfeledett öccsét, Samut, aki 1929-ben *Szenvedések* címmel adja ki Rimaszombatban verseskötetét, de két fontos, szlovenszkói próza-, ill. költői antológiát is köszönhetünk neki. Győry (akkor még Wallentinyi) meglehetősen rosszkor született, a századváltó 1900-as évben (Az évszázad csütörtökig tart?), alig kamasz, amikor kitör az első világháború, a nagy háború, s mire leteszi a hadiérettségit, várja az olasz front. Szerencséjére ennek a borzalomnak akkor már gyorsan vége lesz, de a világ még nem nyugszik meg. Középkorok éveinek legnagyobb eseménye, hogy Rimaszombatba is eljut a cserkészlet, Horváth Zoltán és Szigeti-Benedek Gyula megalakítják az egyik első magyar cserkészcsapatot, amelybe Győry mellett Volkó, a későbbi Szombathy Viktor is aktívan bekapcsolódik (A rimaszombati cserkészmultról, benne Győry visszaemlékezéseivel nemrég jelent meg Gaál Lajos *A cserkészliliom peremvidéki szirmai* című kötete a Vámbéry Polgári Társulás kiadásában). A nagy háború véget ért ugyan, a felbolydult világ azonban csak nehezen nyugodott le, Magyarországon előbb az őszirózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság próbált új világot teremteni, Győry maga is vöröskatonává lesz, a szintén irodalmi babérokra pályázó Karikás Frigyes alatt szolgál, rövid ideig kommunista lapot szerkeszt, de miután Horthy Miklós konszolidálja az ország helyzetét (kitör a fehérterror), a rövid ideig magyar–német szakos Eötvös-kollégista menekülni kényszerül. Németországban, Hamburgban kereskedelmi iskolát végez, de gyakorlatilag sose dolgozik kényszerből választott szakmájában, újságíró, alkalmanként házitanító lesz. Igaz, az újságírás akkor sem volt veszélytelen foglalkozás, ahogy biztos állás sem, hisz mindig a kenyéradó gazdák mondták meg, mit s miről lehet írni. Rövid ideig a *Kassai Napló* szerkesztője, majd a *Prágai Magyar Hírlap* irodalmi mellékletének, a *Magyar Vasárnapnak* lesz a szerkesztője, de miután nézeteit túl progresszívnek találják, az új tulajdonosok el is tanácsolják a laptól. S itt álljunk meg egy pillanatra, hisz az akkori viszonyok ismeretéhez tudni kell, hogy az új államalakulatban lassacskán önmagát megszervező szlovenszkói magyarság három nagyobb ideológiai csoportba tömörült. Voltak a hivatalos magyar kormány eszméit közvetítő nacionalisták, akik sose tudtak megbékélni a kisebbségi léttel, de szép számmal akadtak olyanok is, akik józan realistákként elfogadták a kialakult helyzetet, s igyekeztek együttműködni a többségi hatalommal, ők voltak az ún. aktivisták, míg a harmadik csoportba az örök elnyomottak, a baloldalhoz csatlakozók tartoztak, akkoriban Csehszlovákiában igen erős bázisa volt a kommunistáknak (míg, ugye, Magyarországon nem engedélyezték a kommunista párt legális mű-

ködését). Néha ugyan volt átjárás a három eszmei irányzat között, igazából akkor is az járt rosszul, aki progresszíven gondolkozott, s nem csatlakozott egyik hadhoz se. Ezek közé tartozott Győry Dezső is, aki jobbról indult, de józanul látva a németországi történéseket gyorsan eljutott az antifaszizmusig, s bár kommunista sose lett, elfogadta az 1945 után kialakult szocialista államrendet. Nem véletlenül tettem e rövid kitérőt, hisz nem meglepő, hogy Győry messianisztikus eszméi nagyon sok követőre találtak, mégis egyetlen államhatalom se tudott mit kezdeni vele, így többet volt tiltólistán, illetve a megtűrték táborában, mint a támogatottak között. A húszas években fogalmazza meg a *Kisebbségi génius eszméit* (ez *A Mi Lapunk* című, Losoncon megjelenő, Scherer Lajos által szerkesztett cserkészlapban jelenik meg 1927-ben), amely mai kifejezéssel élve robbantotta a bankot, s amely útmutatóul szolgál az akkor alakuló Sarló mozgalomnak.

„Hiszek egy Kisebbségi Géniusban. Találkoztam vele. Azt mondta: – Ezt a népet szét-darabolták, de a részek új életet kezdtek. Új mentalitásuk gazdagító erő. A próbát kiálljátok: legyetek emberek, az én embereim! Szeressétek az elnyomottakat, tegyetek úgy, ahogy akartjátok, hogy veletek tegyenek. Legyetek ti minden lelki és testi kifosztás legerősebb ellenségei. Ti legyetek a legszélesebb emberi szolidaritás, a leggazdagabb lélek, legszebb humanitás, legélhetőbb szabadság, legfőbb jog, legbátrabb becsület. S ahogy ti ilyen kisebbségi lélekre tesztek szert, ezt a lelket plántáljátok át az egész magyarságba. Ti Szlovenszón, Erdélyben vagy a Vajdaságban – az összmagyarság Európában: egyformán kisebbség vagytok. Új élet kell a magyarságnak. Nagy magyar reneszánsz. Akkor megválthatjátok a világot. Új Messiást adhattok a világnak: a földi élet Messiását... Küldetése van a magyarságnak Európa népei között. Küldetésem van a kisebbségi magyarok között. Küldetésem van: parancsom, utam. Nem alkudhatom.” Mintha csak Ady írta volna e sorokat. Nem is véletlen, hogy maga Móricz Zsigmond is lelkesen üdvözli Győryt. Az akkor megjelenő negyedik (*Újarcú magyarok*) című verseskötetét a *Nyugatban* méltatja. *„Nem láttam még Szlovenszóból olyan költőt, aki ennyire a mai modern kultúrélet harsonája volna... Csak Ady élte ennyire magyar voltát, ilyen kínlódva, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatban sorsküldöten”*. Pár évvel később, már a fasizmus teljes árnyékában fogalmazza meg a közép-európai ember feladatát, amelyet a pozsonyi várdombon sétálva és széjjelnézve a Duna fodros hullámain vet papírra:

*A mentém egyik ujja hímes,
érzelgős, forró, ez Kelet;
az ész szaván agyafűrt, hűvös
Nyugat varrta a más felet.*

*S míg itt virrasztok, két kultúrát
osztó Kiskárpát-dombokon
ezüst Dunán a mentém csatja,
s a kettőt összegombolom.*

Amikor ezeket a sorokat írta, már a fasiszta eszméktől megrészegült barnain-gesek vonultak a német nagyvárosokban, tájainkon is egyre erőteljesebben hang-zott a *Mindent vissza!* rigmusa, s Győry józan ésszel láthatta, ebből csak Európa kerülhet ki vesztesen. A nagy reményekkel, falujárásokkal, a régió feltérképezé-sével indult Sarló önmaga hamvába dőlt, s amikor nyíltan lefeküdt a kommu-nistáknak, elveszítette a vonzerejét. Győry több társával, Dzurányi Lászlóval, Erdélyi Lászlóval, Bihari Mihállyal, Jankó Zoltánnal és másokkal megalakítja *A Reggel* romjain a *Magyar Újság* című aktivista lapot, amely ugyan megvalósít-ja azt, amit Győry programnyilatkozataiban és verseiben hangoztat, de az egyre erőteljesebb nacionalista katyvaszban sokan bélyegzik árulónak, aki eladta ma-gyarságát a csehszlovák kormányköröknek. Holott Pozsonyban a *Magyar Újság* a harmincas évek egyik legszínvonalasabb lapjává nővi ki magát, amelyben olyan nevek publikálnak, mint Fábry Zoltán, Bányai Kornél, Sebesi Ernő, Szombathy Viktor, Földes Sándor, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Móra Ferenc, Krúdy Gyula, Mécs László – szóval a legjobbak. Milyen érdekes, Győry ekkor már tiltólistán van a Magyar Királyságban, évek óta nem kap beutazási vízumot. Sajnos, amit legpesszimistább soraiban megjósol, az be is következik. A fasiszta hordák egész Közép-Európát előzőnlík, s bár a *Mindent vissza!* elve rész-ben (ha nem is teljes egészében) megvalósul, ennek nagyon súlyos következmé-nyei lesznek. Csak Magyarországon több százezer halott, s a világháború (immár a második) végén Magyarország területileg még inkább megfogyatkozik, arról nem is beszélve, hogy a megmaradt kisebbségi területek lakosságának jelentős részét elveszíti a kitelepítések és lakosságcsere következtében. Hab a mérgezett tortán, hogy gyakorlatilag le is fejeződik, hisz az értelmiségének nagy része vagy odavész a háborúban (főleg a zsidó származásúak), vagy áttelepülnek Magyaror-szágra, ahol jelentős részük teljesen elhallgat. Győry csapdahelyzetbe kerül, hi-szen ahogy 1919-ben, amikor a legionáriusok keresik életre-halálra, most mind a Horthy-, mind a Tiso-féle fasizmus halálos veszedelmet lát benne, s bizony ekkor maga Győry se adna egy fabatkát sem az életéért. Az akkor ismét Magyarországhoz kerülő Beregszászon húzódik meg, de sokakkal ellentétben, ő szerencsére túléli a borzalmakat. A pozsonyi *Esti Újság* 1939-es karácsonyi számában *Magyar Hegyibeszéd 1939 karácsonyán*, majd (később önálló füzetben *Emberi hang* címmel) megjelenik közel 400 soros poémája, amelyben egyértelmű üzenetet fogalmaz meg:

*most: légy a gáton férfi s jelkép,
álld a sarat, a tús te vagy,
magán, de tán magad a nemzet,
ember-magyar tanod ne hagyd.*

„Elsősorban és teljesen politikai költő” – ezt is Móricz fogalmazza meg róla, Ady közvetlen, s egyenesági utódjának nevezve, s majd évtizedekkel később, a 70. születésnapjára írt köszöntőjében ezt Czine Mihály (aki a halála évében, 1974-ben megjelent *Férfiének* című válogatott verseskötetét szerkesztette) így árnyalja: „Győry Dezső jelentősége ugyanis kezdettől túlnőtt a költészet határán. A magyar írásnak voltak s vannak nagyobb művészei, de a szétszóródás utáni magyarság útját, a kisebbségbe kerültekét ő fogalmazta költőileg először a legteljesebben”. De idézhetnénk az 1957-ben először megjelent (*Zengő Dunatáj*) válogatott verseskötetéhez előszót író Ilku Pált is, aki szerint Győry „népért, életért való felelősségérzetet tudatosított, embersorsokat irányított történelmünk egy igen bonyolult, veszélyekkel és szakadékokkal teleszórt korszakában”. Talán ezért is várta el joggal, hogy az 1945 utáni új államalakulat tárt karokkal fogadja, de megdöbbenve kellett látnia, amíg sokan a nyilas egyenruhát cserélték fel kommunista pártmezre, ő nem kellett. „Szabadon választhattam hát az öngyilkosság vagy a műfajváltás: a prózairás között” – nyilatkozta 70. születésnapján sorstársának, Sándor Dezsőnek az *Élet és Irodalomban*. Szerencsénkre a prózairást választotta, s nemsokára Fábry Zoltán már a Felvidék Tamási Áronjaként üdvözölhette. S megint micsoda ellentmondás, amíg a szlovákiai magyar irodalom elsősorban a költő Győryről vesz csak tudomást, az anyaországiak a prózairót ismerik, aki regényeiért két alkalommal is megkapta a József Attila-díjat (a harmadikat már a költő Győry érdemelte ki 1970-ben). Előbb megírja a rozsnyói mártírpedagógus, Czabán Samu életét *A veszedelmes ember* (1950) címmel, s később büszkén hangoztatta, Czabán szobrot is kapott Rozsnyón. Szerencsére arról már nem tudhat, hogy a mai felvidéki pedagógustársadalom már ismét megtagadta a rebellis Czabánt, akit annak idején Ady is versben köszöntött. Ezt követték az 1918/19-es eseményeket megörökítő *A nagy érettségi*, majd az 1944-es magyar partizánmúltat ábrázoló *Gömöri rengeteg* című regényei, amelyek ma már komoly dokumentumértékkel is bírnak, hisz ezeket a korszakokat mostanság divat mélyen elhallgatni, s ezáltal kitörölnék tekinteni amúgy se nagyon létező kollektív emlékezetünkéből. *Vérehulló szerelem*, majd *Két végzetes korona* címmel öt történelmi kisregényt fűzött csokorba, amelyek Hunyadi Jánostól Mátyáson át Zrínyi Miklósig kísérik figyelemmel a magyar történelmet, mégpedig az ún. átlagember szempontjából. 1848-as honvéd nagyapja naplóját előbb verses formában dolgozza fel, majd 1955-ben megjelenteti nagyregényben is, *Viharvirág* címmel. A siker elsöprő, pár hónap alatt sok kiadás, s milliós példányszám. Négy év múlva követi a *Sorsvirág* (Rimaszombatban egy ideig ezen a néven verséneklő együttes is működött), majd újabb hét év múlva a trilógia befejező része, a *Tűzvirág*, amely egészen a Tanácsköztársaságig meséli el szeretett szülőföldje, Gömör történelmi eseményeit Ezek a kötetek majd a rendszerváltás után is megjelennek még. De a költő Győry sem tagadta meg magát, bár az ötvenes-hatvanas években már nem sok verset ír, s ahogy Turczel Lajos megállapítja, ezek színvonala már meg sem

közelíti a húszas-harmincas években írt verseiét. 1963 jelent meg munkája *Az élő válaszol* címmel Dobossy László szerkesztésében, de inkább a válogatáskötetei a jelentősek, amelyből több is megjelenik ezekben az években. Előbb 1957-ben a már említett *Zengő Dunatáj* a Zrínyi Kiadónál (Turczel emlékszik rá, hogy szlovákiai magyar írók küldenek támogató levelet a kiadó igazgatójának), amelyhez Fábry Zoltán és Ilku Pál ír előszót. Ezt követi 1970-ben a Magvetőnél az *Emberi hang*, amelynek előszavát Sándor László írta, majd halála évében a *Férfiének* Czine Mihály szerkesztésében és előszavával a Szépirodalmi Kiadónál. S legvégül 1983-ban a Madách a *Csehszlovákiai Magyar Írók* sorozatban jelentette meg válogatott verseit tartalmazó kötetét Szeberényi Zoltán utószavával. S idézzük is őt Győry költészetével kapcsolatban: „*A húszas évek második felére alakítja ki a saját hangját. Publicisztikai töltetű és hangvételű, laza formakultúrájú verseiben a szlovákiai magyar társadalom sorskérdéseit, a kisebbségi helyzet ellentmondásait veti fel. Igazi közösségi költő. Tollát nem a maradandó művészi produkció belső kényszere, hanem a felelősségtudat, az azonnali és minél szélesebb körű társadalmi hatás igénye vezeti. Lírájában nincs privát hangulat, muzikalitás, sejtelmesség, gyönyörködtető elem. Költői üzenete gyakran realizálódott rögtönzött, csiszolatlan, elnagyolt formai megoldásokban, nyelvi archaizmusokkal, képzavarokkal tarkítottnak*”. Nem mindenben osztom Szeberényi véleményét, aki egyébként 1972-ben monográfiát is ír Győryről *A vox humana poétája* címmel (ez az első monográfia, amelyet felvidéki magyar íróról elkövetnek). Győry verseiben megjelenik ugyanis a szerelmi költészet is, a tájversei – amelyben főleg a szeretett gömöri tájat ábrázolja – a szlovákiai magyar táj költészet legszebb darabjai közé tartoznak.

Amíg 1945 után sokan elhallgattak, vagy megszakították a kapcsolatot a szlovákiai magyarsággal, Győry aktívan tartotta a kapcsolatot a hazaiakkal, főleg Turczel Lajossal, akitől elvárta azt is, hogy monográfiát írjon róla. Végül ez Turczel elfoglaltsága miatt Szeberényire maradt. Ez év elején emlékeztünk halálának 50. évfordulójára, bár az emlékezés szó ugyancsak túlzó, hisz sehol egy cikk, egy vers nem jelent meg róla, de még csak egy koszorút se helyeztek el a sírjára vagy a rimaszombati Városkertben található ajándékfája előtt. S érdemes megnézni, mennyire változott megítélése a szlovákiai magyar irodalmi berkekben is. Az 1990-ben kiadott *Szélén az országuátnak* című antológia még 12 versét jegyzi, a 12 évvel később, ugyancsak Tóth László szerkesztésében megjelent *Förtelmes kaszálogép* már csak négyet. Összehasonlítás kedvéért: míg az 1990-es kötet Mihályi Ödöntől 8, Vozári Dezsőtől 9, Ásgúthy Erzsébettől 9, míg Forbáth Imrétől 12 verset közöl, addig a 2002-es antológia (pedig közben csak 12 év telt el) Ásgúthyról teljesen elfeledkezett, Mihályi Ödön, Forbáth és Vozári felértékelődött 12-14, illetve 10 verssel, Mécs László pedig mindkét antológiában 2-2 verssel szerepel. „*S a sors értelme: nép lenni a népek, / s ember lenni az emberek között*” – írta *Önvallomásféle* című versében, miközben magyarként legalább „*féleurópaiságról*” álmodott.

*Magyarként voltam ember. S az maradtam.
A harc őszül, a szív fiatalul.
Hiszem: mint kaptam, mindig többet adtam.
Megyek. Újvást. Tisztán, fiatalul.*

Nem tudom, látván azt a dunai provincializmust (amellyel egyébként őt vádolta meg Bábi Tibor az ötvenes évek derekán), nem gondolna-e ismét az öngyilkosságra? Messianisztikus elképzelései – amelyekért annyi megvetést és életveszélyt vállalt –, távolabb vannak tőlünk, mint bármikor voltak az elmúlt száz év alatt.

Magyari Márton: Elemek – pozitív és negatív formák (2022)